

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Žák s Downovým syndromem ve škole (případová studie)

Závěrečná práce doplňkového pedagogického studia

2021

Mgr. Tereza Sejpková

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 20.4.2021

Tereza Sejpková

Touto cestou bych ráda poděkovala PaedDr. Zdence Šáňdorové, Ph.D. za vedení mé závěrečné práce a za poskytování rad.

Tereza Sejpková

ANOTACE

Závěrečná práce se zabývá zvláštnostmi socializace, specifiky výchovy a vzděláváním žáků s Downovým syndromem. Downův syndrom je genetické onemocnění, které nelze léčit. Toto geneticky podmíněné onemocnění provází řada typických příznaků a také jsou s tímto onemocněním spojené určité náchylnosti k nemocem několika ústrojí. Downův syndrom je starý jako lidstvo samo a bohužel nelze říci, co je jeho spouštěčem. Díky moderním metodám prenatalní diagnostiky je však možné s vysokou citlivostí toto onemocnění zachytit již v brzkém stádiu vývoje plodu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Downův syndrom, postižení, výchova, vzdělávání

TITLE

Student with Down syndrome at school (case study)

ANNOTATION

This thesis is focused on the idiosyncrasies of socialization, specific features of upbringing and educating of pupils with Down's syndrome. Down's syndrome is a genetic condition, which is impossible to cure. This illness is accompanied by a number of typical symptoms, and certain predispositions to diseases of several systems are also connected with it. Down's syndrome is as old as humanity itself and unfortunately, it is difficult to say what triggers it. Thanks to modern methods of prenatal diagnosis, it is, however, possible to detect this illness with high sensitivity at an early stage of fetal development.

KEYWORDS

Down syndrome, disability, education

Obsah

ÚVOD.....	8
TEORETICKÁ ČÁST.....	9
1 Downův syndrom.....	9
1.1 Historie.....	9
1.2 Charakteristika genetického onemocnění.....	9
1.3 Příčiny vzniku Downova syndromu.....	11
1.3.1 Možnosti detekce Downova syndromu v těhotenství.....	11
1.4 Fyziognomie Downova syndromu.....	12
1.5 Zvláštnosti vývoje, charakteristické projevy a zvláštnosti socializace jedinců s DS.....	13
2 Výchova a vzdělávání žáků s Downovým syndromem.....	14
2.1 Vzdělávání podle RVP (rámcový vzdělávací program) ZŠS (základní škola speciální) - I. díl pro vzdělávání žáků se středně těžkým mentálním postižením.....	15
2.2 Vzdělávání podle RVP ZŠS - II. díl pro vzdělávání žáků s těžkým mentálním postižením a souběžným postižením více vadami.....	23
2.3 Role speciálního pedagoga a asistenta pedagoga ve vzdělávacím procesu.....	27
3 Výchova dítěte s Downovým syndromem v rodině.....	28
3.1 Rodina a její funkce ve vztahu k dítěti.....	29
3.2 Sourozenci dítěte s Downovým syndromem.....	30
3.3 Dospělost.....	31
PRAKTICKÁ ČÁST.....	33
4.1 Plán výzkumu.....	33
4.2 Metodologie.....	33
4.3 Metody a cíle výzkumu.....	33
4.4 Kazuistika.....	34
ZÁVĚR.....	45
SEZNAM ZKRATEK.....	46
SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH CITACÍ	47

ÚVOD

Úvodem bych ráda zmínila důvod či motivaci pro zpracování tématu. Vzhledem k tomu, že pracuji jako odborný pracovník v biochemické laboratoři a mou pracovní náplní je hodnocení rizik vrozených vývojových vad plodu, chtěla jsem toto genetické onemocnění poznat i z jiné stránky než z hlediska genetiky a biochemie. Ke zvolení tohoto tématu mě vedla zvědavost a zájem rozšířit si znalosti.

Práce se zaměřuje na zvláštnosti socializace, specifika výchovy a vzdělávání žáků s Downovým syndromem. Dětský svět je plný přání, která by dospělého člověka ani nenapadla. U dětí s těžkým zdravotním postižením jsou přání a potřeby vzdáleny světu dospělých ještě více, proto je někdy pro tyto jedince těžké se vyrovnat s problémy, které mnohdy mohou přijít. Okolí je totiž často nemusí chápat.

Obsah mé práce je rozdělen do dvou částí, do teoretické a praktické části. Teoretickou část tvoří tři podkapitoly. V první podkapitole je uvedena historie syndromu. Součástí podkapitoly je popis Downova syndromu, příčiny vzniku a je zde specifikována charakteristická fyziognomie. Obsahem druhé podkapitoly je objasnění zvláštností socializace a charakteristických projevů jedinců s tímto syndromem. Práce se také zaměřuje na výchovu v rodině. Ve třetí podkapitole jsou konkretizována specifika výchovy a vzdělávání žáků s Downovým syndromem na základní škole speciální, IVP a RVP ZŠS I, II. Součástí této podkapitoly je také charakteristika role speciálního pedagoga a asistenta pedagoga.

V praktické části je pomocí metod kvalitativní metodologie popsána konkrétní případová studie žáka s Downovým syndromem.

Cílem teoretické části práce je podat informace o tom, co Downův syndrom je, jaké jsou příčiny jeho vzniku a charakteristické projevy jedinců s tímto onemocněním. Cílem praktické části je zpracování kazistiky pomocí metod kvalitativní metodologie. Ke zjišťování informací o konkrétním žákovi s Downovým syndromem byly využity metody pozorování a analýzy dokumentů. Stěžejní je propojení obou částí, tedy porovnání teoretických znalostí o DS se zjištěnými či pozorovanými vlastnostmi a schopnostmi konkrétního žáka s tímto genetickým onemocněním.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Downův syndrom

V této části se snažím o uvedení do problematiky Downova syndromu.

1.1 Historie

Downův syndrom byl právě takto pojmenován po anglickém lékaři Johnu Langdonu Downovi, který v roce 1866 publikoval svou nejslavnější práci. Popsal v ní poprvé charakteristické rysy tohoto syndromu. V této době však ještě příčina popsané diagnózy nebyla známa. Protože vzhled člověka s Downovým syndromem připomíná asijský rasový typ, začal se používat pojem „mongolismus“. O deset let později upozornili J. Fraser a A. Mitchell na zmenšenou hlavu lidí s DS a na vysoký věk matek v době porodu. Na konci 19. století byl zaznamenán další poznatek. U osob s DS se vyskytoval větší počet srdečních vad, o něco později byly zveřejněny lékařské zprávy, kde byly uvedeny další zvláštnosti u lidí s tímto syndromem. Kolem roku 1932 byla aktuální myšlenka, že příčina DS by mohla být na chromozomální úrovni. Až v roce 1959 byla za příčinu Downova syndromu označena trisomie chromozomu 21. Za tímto vědeckým pokrokem stál francouzský genetik a pediatr Jérôme Lejeune. (Pueschel, 1997)

1.2 Charakteristika genetického onemocnění

Downův syndrom je genetické onemocnění, které logicky nelze léčit. U člověka s tímto postižením se v buňce nachází 47 chromozomů místo 46 chromozomů (ve většině případů, viz příčiny), které jsou obsaženy v buňce zdravého člověka. Mluvíme tedy o trisomii 21. chromozomu, což znamená, že buňka takového jedince obsahuje 3 chromozomy 21 místo chromozomů 2, tedy jednoho od matky a jednoho od otce. (Kočárek, 2008, Otová a Mihalová, 2012)

Nejprve bych ráda objasnila, jak je to z genetického hlediska u zdravého člověka, který netrpí žádnou genetickou anomálií. Každá lidská buňka zdravého člověka obsahuje 46 chromozomů, tedy 23 párů. To znamená, že jeden pár chromozomů je od matky a druhý pár chromozomů je od otce. Z počtu 23 párů chromozomů je 22 párů autozomů a jeden pár

gonozomů. Gonozomy jsou heterozomy, a to buď chromozom X nebo chromozom Y. Pokud má jedinec dva chromozomy XX, pak je to žena, pokud má jedinec v genetické výbavě chromozomy XY, pak je to muž. Jakoukoli odchylku od počtu či od struktury chromozomů nazýváme chromozomální mutace a ve většině případů se projeví buď na fyzické, nebo na psychické stránce člověka. (Kočárek, 2008)

Chromozomální mutace je náhodná či neusměrněná změna genotypu, lidsky řečeno jakákoliv změna genetické informace. Podle rozsahu změny genetické informace dělíme mutace na genové, což znamená, že došlo ke změně pouze na jednom genu, dále na chromozomové mutace, při kterých už dochází ke změně počtu či samotné struktury chromozomů (numerické a strukturní aberace) v buňce a potom na mutace genomové, kdy došlo ke změně celé chromozomové sady buňky. (Kočárek, 2008)

Dále se budu věnovat pouze mutacím chromozomálním, konkrétně numerickým aberacím. Numerické aberace lze vysvětlit tak, že buňka jedince obsahuje abnormální počet chromozomů, přičemž struktura těchto chromozomů je zachována. Patologie je tedy pouze v množství genetického materiálu buňky. Tyto mutace mohou nastat při chybném rozchodu chromozomů do dceřiných buněk během buněčného dělení nebo abnormalitami fertilizace či časně embryogeneze. Mezi chromozomální numerické aberace řadíme tzv. aneuploidie, kdy v buňce buď přebývá, nebo naopak chybí jeden chromozom. Nejčastější aneuploidie jsou trisomie 21. (Downův syndrom), 13. (Patauův syndrom) a 18. chromozomu (Edwardsův syndrom) ($n+1$), monosomie ($n-1$) je naopak situace, kdy v buňce jeden chromozom chybí. Dále bychom mohli mezi chromozomální numerické aberace zařadit i tzv. polyploidie, tedy znásobení celé chromozomové sady. Patří sem triploidie (3×23 chromozomů v buňce) a tetraploidie (4×23 chromozomů v buňce). Tyto aberace mají většinou své samostatné zařazení do skupiny genomových mutací. Znásobení celé chromozomové sady znamená těžké poškození plodu. (Kočárek, 2008, Šmarda, 2003)

Downův syndrom provází několik typických fyzických poznatků, mezi které patří určitě šikmo posazené oči, nižší postava a krátký krk. Postižení Downovým syndromem jsou vždy mentálně retardovaní, mohou se u nich vyskytnout vrozené vývojové vady srdce, GIT, katarakta, nedoslýchavost, poruchy sluchu a jiné vady (ortopedické nebo vrozené vady vylučování). Dále to mohou být poruchy výživy (kojení), svalová hypotonie, možné kožní problémy, opožděný vývoj imunitního systému, respirační komplikace a mnoho dalších zdravotních problémů. (PLUS 21, 2020)

Díky pokročilým metodám prenatalní diagnostiky se v České republice snížila incidence Downova syndromu u narozených dětí. Literatura uvádí incidenci DS okolo 1:500-1000 narozených dětí. V ČR byla tato incidence více jak 1:2500 narozených (rok 2007). Celková incidence Downova syndromu, do které jsou započítány i prenatalně diagnostikovaní (a pro tuto diagnózu také ukončené případy), v ČR však stoupá. Můžeme říci, že největší podíl na této skutečnosti nese, jak lepší a časnější diagnostika tak i trend zvyšujícího se průměrného věku rodiček. (Šípek, 2019)

1.3 Příčiny vzniku Downova syndromu

Příčin vzniku Downova syndromu je několik. Mezi nejčastější příčinu vzniku této genetické poruchy řadíme nondisjunkci. Nondisjunkci bychom mohli vysvětlit jako chybné dělení buňky a vyskytuje se v 95% případech Downova syndromu.

Další možnou příčinou vzniku tohoto syndromu je tzv. translokace neboli přemístění. Tato varianta se vyskytuje u zhruba 3-4 % dětí s Downovým syndromem. Ve své podstatě to znamená, že jedinec s touto variantou postižení má ve své genetické výbavě 46 chromozomů jako zdravý člověk, ovšem nadbytečný chromozom 21 je připojen k jinému chromozomu, takže celkem jsou vlastně v každé buňce opět 3 chromozomy 21. Ve většině případů je tento nadbytečný chromozom připojen k chromozomu 14.

Třetí možnou příčinou vzniku Downova syndromu je mozaika. Je to nejméně častá příčina, která se vyskytuje asi jen u 1% dětí a je tedy poměrně vzácná. Mozaika vzniká při chybném rozestupu chromozomů při prvním dělení zárodečné buňky.

Karyotypy různých buněk jedince se mohou lišit, což znamená, že některá z buněk může obsahovat 46 chromozomů, jiná 47 chromozomů. Právě z tohoto důvodu je tato možná příčina nazvána mozaika, karyotypy vytváří mozaikový obrázek.

Je prokázáno, že věk rodičů hraje velkou roli v riziku výskytu tohoto syndromu. Pokud je matce více než 35 let a otcí více než 50 let, riziko postižení plodu tímto syndromem exponenciálně roste s přibývajícím věkem. (Kočárek, 2008, Pueschel, 1997, Pipeková, 2006, PLUS 21, 2020)

1.3.1 Možnosti detekce Downova syndromu v těhotenství

Vzhledem k vědeckým pokrokům v oblasti prenatalní diagnostiky je Downův syndrom možné detekovat již v těhotenství (tzv. prvotrimestrální screening), avšak i negativní

screening nevyklučuje narození postiženého dítěte. Tento screening se skládá z odběru krve (hladiny hormonů free - β hCG, PAPP-A) a ultrazvuku, který provádí zkušený gynekolog s certifikátem pro provádění prvotrimestrálního screeningu. Pro Downův syndrom je typická nízká hladina hormonu PAPP-A a naopak vysoká hladina hormonu free - β hCG. Opět tomu tak ale nemusí být vždy. Při ultrazvuku se sleduje hned několik parametrů, tj. CRL (délka plodu od temene k zadečku), NT (šíjové projasnění, což v podstatě znamená množství volné tekutiny v záhlaví plodu), které může při výrazně vyšších hodnotách signalizovat výskyt nějakého syndromu, dále se kontrolují ostatní orgány plodu, zkoumá se délka stehenní kosti a přítomnost nosní kůstky. V případě pozitivního výsledku screeningu je těhotné ženě nabídnuto další testování, popř. odběr plodové vody, který prokáže samotný karyotyp dítěte (počet chromozomů v buňce). (Šípek, 2019)

1.4 Fyziognomie Downova syndromu

Vzhled člověka je určován geny, tzn., že fyzické rysy osob s DS jsou tedy podmíněny jeho genetickou výbavou. Každé dítě získává půlku genetické výbavy od matky a druhou půlku od otce, tzn., že se do určité míry bude podobat svým rodičům. Člověk s DS má navíc jeden chromozom 21, je tedy jisté, že jeho některé fyzické rysy budou odlišné od jeho rodičů, sourozenců či dětí bez postižení. Tento nadbytečný chromozom se vyskytuje u všech lidí s DS, mají proto mnoho rysů společných a jejich vzhled je velmi podobný. (Machová, 2002)

Osobu s Downovým syndromem je možné ve většině případů poznat již na první pohled, avšak každý člověk je originál. To platí samozřejmě i u tohoto postižení. Někteří jedinci mohou mít typické rysy, někteří nemusí mít téměř žádné a na první pohled nemusí být toto postižení znatelné.

V porovnání se zdravým jedincem je hlava osoby s Downovým syndromem menší a vzadu bývá zploštělá. Oči mívají normální tvar, oční víčka jsou úzká a šikmá, typická je přítomnost kožní řasy ve vnitřním koutku víčka. Uši bývají menší. Ústa jedince s Downovým syndromem jsou většinou malá, mohou být trvale pootevřená a uvádí se, že díky malé dutině ústní se jejich jazyk jeví jako velký. Občas bývá opožděný růst zubů, někdy jeden či více zubů chybí a čelisti těchto jedinců jsou většinou malé, proto jsou ostatní zuby chybně postavené. Rty jsou obzvláště během zimy popraskané. Nos těchto jedinců bývá často nápadně široký knoflíkovitý.

Další typickou fyziognomickou vlastností těchto jedinců je širší a mohutnější krk.

Někdy se může stát, že děti s Downovým syndromem mají vpáčenou prsní kost, jejich hrudník může mít zvláštní tvar. Více než 90 % dětí s DS má malou pupeční kýlu, protože jejich břišní svaly jsou velmi často oslabené.

Co se týká končetin, mají většinou normální tvar, chodidla a ruce jsou většinou malé a mohutné s kratšími prsty. Někdy se může vyskytnout malíček zakřivený dovnitř. Prsty mají různé otisky. Mnoho takto postižených dětí má ploché nohy, kratší prsty a na plosce nohy je znatelná rýha. Kvůli typické hypotonii, což je snížené svalové napětí, mají lidé s Downovým syndromem uvolněné vazy a klouby, proto u nich může mnohem častěji dojít k vykloubení kolenního či kyčelního kloubu.

Kůže a pleť je světlá a v případě dítěte skvrnitá. V chladném počasí je kůže těchto jedinců suchá a často praská.

Mají větší sklon k obezitě, protože jejich metabolismus je mnohem pomalejší než u zdravého člověka, takže jejich postava je zavalitá. (Pueschel, 1997, Pipeková, 2006, PLUS 21, 2020)

1.5 Zvláštnosti vývoje, charakteristické projevy a zvláštnosti socializace jedinců s DS

Na začátku této podkapitoly je nutno říci, že nelze aplikovat teoretické poznatky na všechny děti ve stejné míře, tzn., je nutné zachovat pravidlo individuality. Každé dítě je jiné a individuální rozdíly mezi nimi mohou být v různých oblastech rozvoje rozdílné.

Tělesný i duševní vývoj dětí s DS má odlišné tempo od vývoje dětí zdravých. V porovnání s nepostiženými dětmi je vývoj dětí postižených DS výrazněji zpomalen. Tento fakt je podmíněn genetickým aspektem, kdy dochází k chybnému dělení zárodečných buněk, tzn., že ve chvíli, kdy dochází k oplození, je jasné, že následující vývoj plodu bude chybný a nebude ovlivněn průběhem těhotenství. Postižení, které vznikne, se nedá změnit, ale může být ovlivněno včasnou a kvalitní péčí a následující podporou až do dospělého věku jedince. (Kočárek, 2008, Marková a Středová, 1987)

Vývoj psychiky v prvních třech letech života dětí s DS postupuje většinou rychleji než jejich motorický vývoj. Po uplynutí třech let se zpoždění vývoje motoriky vyrovnává. I zde platí pravidlo individuality, tzn., že u každého dítěte může být průběh vývoje jiný. Děti s DS vyžadují mnohem delší čas, aby mohly zareagovat na nabízený podnět, reagují však velmi

citlivě na malé přetížení. Malé děti svou pozornost neudrží moc dlouho, reakce větších dětí se projeví většinou vyhýbavým chováním. (Strusková, 2000)

Pipeková (2006) doplňuje, že kromě charakteristické fyziognomie dětí s DS je s tímto syndromem spjata většinou středně těžká až těžká mentální retardace. S intelektovým zařazením je spjata několik typických projevů, mezi které patří opoždění řeči oproti zdravým dětem. Děti mnohdy začínají mluvit až po šestém roce života. Typická je echolálie, což je mechanické opakování řečových celků, aniž by jim dítě porozumělo. Dále může být narušena artikulace, řeč je obecně agramatická, jedinec používá stereotypně pouze konkrétní pojmy. V těžších případech postižení se jedinec projevuje pouze pudovými hlasovými projevy, kterými vyjadřuje své emoce či potřeby.

Podle Přinosilové (2007) řadíme k dalším charakteristickým projevům opožděný vývoj jemné a hrubé motoriky, neschopnost jemných úkonů, emocionální labilitu či neschopnost samostatně řešit náročnější situace.

Bohužel velmi časté a typické komplikace pro tento syndrom jsou vrozené vývojové vady srdce, GIT, katarakta, nedoslýchavost, poruchy sluchu, a jiné vady (ortopedické nebo vrozené vady vylučování). Dále to mohou být poruchy výživy (kojení), svalová hypotonie, možné kožní problémy, opožděný vývoj imunitního systému, respirační komplikace a mnoho dalších zdravotních problémů. (PLUS 21, 2020)

Dosažení pracovního a společenského uplatnění by mělo být cílem každé výchovy osob s mentální retardací. K dosažení pracovního a společenského uplatnění by měl směřovat celý výchovně vzdělávací proces na všech speciálně pedagogických zařízeních. Schopnost socializace osob s tímto syndromem bývá většinou dobrá. Samozřejmě míra socializace je velmi individuální a je ovlivněna stupněm mentální retardace. (Pipeková, 2006 a Krejčířová, 2004)

2 *Výchova a vzdělávání žáků s Downovým syndromem*

Pro Downův syndrom stejně jako pro další druhy postižení je velmi důležitá včasná diagnostika a zahájení speciálně pedagogické péče a edukace. Samozřejmě čím dříve tuto speciální péči zahájíme, tzn. začneme uplatňovat vhodné speciální metody, tím rychleji je viditelný výsledek a dojde k rozvíjení a lepšímu využití schopností jedince. Nejdůležitější je k dětem s DS přistupovat individuálně a velmi citlivě.

V České republice došlo po roce 1989 k výrazným změnám ve vzdělávání žáků se speciálními potřebami. Plán vzdělávání se postupně přizpůsobil požadavkům evropskému společenství. Pro cíl vzdělávání jsou důležité jak potřeby společnosti, tak potřeby individuální. (RVP ZŠS, 2008)

Vzdělávání žáků s mentálním postižením probíhá podle RVP- díl I pro středně těžké mentální postižení a díl II pro těžké mentální postižení a souběžným postižením více vadami. Proces vzdělávání je nutno přizpůsobit psychické i fyzické úrovni rozvoje žáků s těžkým mentálním postižením. Zároveň je nezbytné uplatňovat přístupy, které odpovídají vývojovým a osobnostním specifikům žáků, je nutné brát ohled na jejich schopnosti a úroveň vědomostí a dovedností. Tento vzdělávací proces by měl probíhat za přispění maximální míry podpůrných zařízení. (RVP ZŠS, 2008)

RVP ZŠS je dokument, ze kterého vycházejí školní vzdělávací programy v závislosti na měnících se potřebách žáků. Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami se v ČR realizuje v rámci povinné školní docházky po dobu devíti školních let, nejvýše do konce školního roku, ve kterém žák dosáhne sedmnáctého roku života. Ve výjimečných případech může žákovi se zdravotním postižením ředitel školy povolit pokračovat v základním vzdělávání až do konce školního roku, ve kterém žák dosáhne dvacátého roku života. Pokud se jedná o případ žáka s těžkým mentálním postižením, o žáka s postižením více vadami nebo žáka s autismem lze ve vzdělávání pokračovat se souhlasem zřizovatele až do dvacátého šestého roku života. Zahájení povinné školní docházky lze odložit v nejzazším případě do začátku školního roku, ve kterém dítě dovrší osmý rok života. O tomto odkladu školní docházky rozhoduje ředitel školy, nezbytností k odkladu školní docházky je písemná žádost zákonného zástupce dítěte, doporučení od příslušného školského poradenského zařízení a doporučení od odborného lékaře. Hodnocení výsledků prospěchu v ZŠS se uvádí jako slovní hodnocení. (RVP ZŠS, 2008)

2.1 Vzdělávání podle RVP (rámcový vzdělávací program) ZŠS (základní škola speciální) - I. díl pro vzdělávání žáků se středně těžkým mentálním postižením

Samotný proces vzdělávání na ZŠS, který je navázán na výchovu v rodinném prostředí, na speciální předškolní vzdělávání v mateřské škole, v mateřské škole speciální nebo v přípravné stupni ZŠS, je rozdělen na dva stupně. První stupeň tvoří 1. až 6. ročník,

druhý stupeň je tvořen ročníky 7. až 10. Přípravný stupeň vzdělávání může u takto postižených dětí trvat jeden až tři školní roky. Od ZŠ se vzdělávání na ZŠS liší organizačními formami vzdělávání i obsahovým zaměřením výuky. Všechny požadavky na vzdělávání se přizpůsobují schopnostem a možnostem žáků, kteří nemohou zvládat požadavky základního vzdělání, ale základy vzdělání jako takové jsou schopni si osvojit. Vzdělávání na této škole je přizpůsobeno žákům se sníženou úrovní rozumových schopností, s psychickými zvláštnostmi a nízkou úrovní rozvoje volných vlastností. Činnosti, na kterých je vzdělávání žáků založeno, vede k rozvíjení požadovaných schopností a vlastností. Obsah učiva je redukován na osvojení základních vědomostí a dovedností jednotlivých vzdělávacích oblastí a oborů, dále také prakticky zaměřených činností a pracovních dovedností. (RVP ZŠS díl I, 2008)

K dosažení cílů vzdělávání žáků se středně těžkým mentálním postižením, které jsou vzhledem k opožděnému psychomotorickému vývoji a snížení rozumových schopností přizpůsobeny takto omezeným možnostem žáků, je využit systém záměrů, úkolů, činností, metod, prostředků a aktivit. Hlavním cílem je pomocí dlouhodobého aplikování tohoto systému dosažení optimálního rozvoje osobnosti žáka a kvality života. Cíle vzdělávání by měly být takové, aby:

- pomáhaly rozvíjet u žáků všestrannou a účinnou komunikaci
- vedly k využití poznaných a získaných schopností a možností v osobním i pracovním životě
- co nejvíce motivovaly k učení a vedly k osvojení strategie učení
- podněcovaly k samostatnému řešení problému a vytvoření vlastního názoru
- podporovaly schopnost spolupráce a respektu práce ostatních
- si žáci uvědomovali svá práva i povinnosti
- žáci poznali potřebu projevat pozitivní city, vhodné projevy chování, jednání, prožívání různých životních situací
- se u žáků co nejvíce rozvíjela vnímavost a vztahy k lidem, k okolnímu prostředí a přírodě
- podporovaly potřebu chránit své zdraví i zdraví jiných

- vedly žáky k ohleduplnému chování k jiným lidem a tím je učily žít v souladu s ostatními. (RVP ZŠS díl I, 2008)

Vzdělávací proces žáků se středně těžkým mentálním postižením je rozdělen do devíti vzdělávacích oblastí, přičemž jednotlivé vzdělávací oblasti jsou tvořeny jedním nebo více obsahově blízkými vzdělávacími obory:

- Jazyková komunikace (Čtení, Psaní, Řečová výchova)
- Matematika a její aplikace (Matematika)
- Informační a komunikační technologie (Informační a komunikační technologie)
- Člověk a jeho svět (Člověk a jeho svět)
- Člověk a společnost (Člověk a společnost)
- Člověk a příroda (Člověk a příroda)
- Umění a kultura (Hudební výchova, Výtvarná výchova)
- Člověk a zdraví (Výchova ke zdraví, Tělesná výchova)
- Člověk a svět práce (Člověk a svět práce) (RVP ZŠS díl I, 2008)

Důležité je přistupovat ke vzdělávání tak, že učivo není cílem, nýbrž prostředkem k dosažení očekávaných výstupů, které vyjadřují záměr celého pedagogického působení. Takto vymezené učivo je doporučeno k dalšímu rozpracování do jednotlivých ročníků. Obsah jednotlivých vzdělávacích oborů se překrývá a je upraven na základě mentální úrovně žáků. Obsah vzdělávacích oborů tvoří očekávané výstupy a učivo na 1. a 2. stupni základního vzdělávání. První stupeň je tvořen 1. obdobím (1. - 3. ročník) a 2. obdobím (4. - 6. ročník. (RVP ZŠS díl I, 2008)

Následně budou popsány jednotlivé oblasti a jednotlivé obory podle RVP ZŠS – díl I.

Jazyková komunikace

Tato oblast má stěžejní roli ve výchovně vzdělávacím procesu, neboť u žáků rozvíjí osvojení a používání mluvené i písemné formy jazyka. Tuto oblast dělíme na tři obory Čtení, Psaní, Řečová výchova. Škola může dále nabídnout zařazení doplňujícího oboru jako volitelného vzdělávacího oboru Cizí jazyk a Dramatická výchova.

Obsahem vzdělávacího oboru Čtení je postupné učení a osvojení písmen, slov a vět, které následně vede k rozvíjení dovednosti čtení, vnímání obsahu čteného textu a čtení krátkého textu s porozuměním.

Hlavním cílem vzdělávacího oboru Psaní je rozvinout grafické dovednosti žáků a jejich jemnou motoriku a grafomotoriku. Pomocí rozvíjení těchto dovedností se zároveň formuje a stimuluje myšlení. Rozvíjení těchto činností vede k využití možnosti písemné komunikace.

Řečová výchova, jak už napovídá název tohoto vzdělávacího oboru, vede k užívání mateřského jazyka v jeho mluvené podobě, zaměřuje se na správné a srozumitelné vyjadřování, rozvíjí komunikační schopnosti a dovednosti žáků a tím vede k úspěšné socializaci, jejíž předpokladem je osvojení dorozumívání mezi jedinci.

Škola může dále zařadit do vzdělávacího procesu Doplnující vzdělávací obory. Předpokladem volby tohoto doplňujícího oboru je samozřejmě zájem o tento vzdělávací obor a žák by měl zvládnout základní znalosti a formy komunikace, která je založena na odposlouchávání. Mezi Doplnující vzdělávací obory patří Cizí jazyk a Dramatická výchova. (RVP ZŠS díl I, 2008)

Matematika a její aplikace

Tato vzdělávací oblast se zakládá na činnostech a dovednostech, které žák používá nejčastěji v běžném životě. Nezbytnou součástí této oblasti je posílení logického myšlení a také prostorové představivosti. Žáci se postupně učí poznávat základní matematické pojmy, symboly, postupy a způsoby, jak vše použít. Součástí jsou také různé pomůcky (např. kalkulačka). Obsah tohoto oboru je členěn na tematické okruhy:

- Řazení a třídění předmětů
- Čísla a početní operace
- Závislosti, vztahy a práce s daty
- Základy geometrie

Tematický okruh Řazení a třídění předmětů je součástí základního vzdělávání prvního stupně. Žáci si osvojují řazení předmětů podle různých vlastností a jevů, tvoření skupin dle velikosti, díky tomuto okruhu dochází k rozvoji prostorové a směrové orientace, logickému

myšlení, paměti a v neposlední řadě se žáci učí porozumět kvantitativním vztahům.

Součástí prvního i druhého stupně vzdělávání je tematický okruh Číslo a početní operace. Obsahem je zejména sčítání, odčítání, násobení. Žáci získávají konkrétní představu o číslech, učí se postupy základních matematických operací, přichází do kontaktu s reálnými čísly, s rozkladem čísel. Jako pomůcky procvičování a upevňování dovedností se používají mince a bankovky.

Tematický okruh Závislosti, vztahy a práce s daty seznamuje žáky s tříděním a seskupováním určitých dat podle různých kritérií, dále se žáci učí, jaké souvislosti a vztahy mohou mezi daty existovat. Učí se základům měření, osvojují si časové souvislosti, určují čas a seznamují se základními jednotkami délky, hmotnosti a obsahu.

Tematický okruh Základy geometrie seznamuje žáky se základními útvary, geometrickými tělesy. Nezbytnou součástí je osvojení zacházení s geometrickými pomůckami. (RVP ZŠS díl I, 2008)

Informační a komunikační technologie

Tato vzdělávací oblast je základem k osvojení práce s počítačem a jeho programovým vybavením (textový editor, speciální vzdělávací a výukové programy). Lze žáky seznámit i se základy práce s webovým prohlížečem nebo poštovním klientem. Tato oblast usnadňuje žákům komunikaci v dnešním praktickém životě. (RVP ZŠS díl I, 2008)

Člověk a jeho svět

Základem této vzdělávací oblasti je rozvoj základních poznatků o okolním světě, o společnosti a o přírodě. Součástí je osvojení správného pojmenování předmětů, situací a jevů na základě vlastních zkušeností či pozorování. Získané poznatky se žáci učí aplikovat v běžném životě. Cílem této vzdělávací oblasti je naučit žáky, jak se samostatně orientovat v okolním světě a jak řešit některé životní situace. Obsah je rozdělen do tematických okruhů:

- Místo, kde žijeme
- Lidé kolem nás
- Lidé a čas
- Rozmanitost přírody

- Člověk a jeho zdraví

Cílem tematického okruhu Místo, kde žijeme je žáky seznámit s prostředím, ve kterém žijeme tak, aby se v něm žáci orientovali a cítili se v něm bezpečně. Postupně se seznamují s nejbližším okolím místa bydliště a školy, dále své znalosti doplňují o důležitá místa v obci, regionu a zemi.

V tematickém okruhu Lidé kolem nás si žáci osvojují způsoby společenského chování a jednání s dalšími lidmi. Prakticky si vše nacvičují se svými spolužáky, učí se i reakcím při setkání s neznámými lidmi a v krizových situacích.

Tematický okruh Lidé a čas seznamuje žáky s orientací v čase včetně rozeznávání děje v minulosti a budoucnosti. Žáci se zde učí určování času, poznávají významné historické památky v okolí bydliště a seznamují se se způsobem života v nejbližším okolí.

V tematickém okruhu Rozmanitost přírody žáci poznávají změny v přírodě v průběhu roku, osvojují si prakticky poznatky o změnách v přírodě během roku. Poznávají, jak je důležité přírodu chránit, a tím si upevňují vztah k ní.

Tematický okruh Člověk a jeho zdraví seznamuje žáky s vlastním tělem, učí se zde poznávat sami sebe. Osvojují si správné hygienické návyky, zjišťují, co je zdraví prospěšné a naopak, co ho poškozuje. (RVP ZŠS díl I, 2008)

Člověk a společnost

Tato vzdělávací oblast má stěžejní roli v přípravě žáků na jejich život ve společnosti, tedy na život občana. Vytváří a upevňuje se zde osobnost žáka po stránce mravní. Upravuje vnitřní postoje k oblastem lidského života a usnadňuje orientaci v mezilidských vztazích. Součástí obsahu této vzdělávací oblasti je i výchova k toleranci, respektu lidských práv, k úctě a ochraně přírody a kultury. Poskytuje základní informace o vývoji lidstva, vlastního národa, významných osobnostech a historických událostech. Cílem této oblasti je co nejúspěšnější začlenění jedince do společnosti. Obsah vzdělávacího oboru Člověk a společnost je členěn na tematické okruhy:

- Historie našeho národa
- Člověk ve společnosti
- Poznatky o společnosti

- Péče o občana (RVP ZŠS díl I, 2008)

Člověk a příroda

Tato vzdělávací oblast přibližuje žákům přírodu jako systém, ve kterém jsou jeho součásti vzájemně propojené, působí na sebe a ovlivňují se. Žáci se seznamují s přírodními zákonitostmi, vlivy lidské činnosti na životní prostředí a se závislostí společnosti na přírodních zdrojích. Žáci se získané znalosti učí prakticky aplikovat k ochraně přírody. Tento obor obsahuje základní fyzikální, chemické, přírodovědné a zeměpisné poznatky a dovednosti. (RVP ZŠS díl I, 2008)

Umění a kultura

Tato vzdělávací oblast obsahuje vzdělávací obory Hudební výchova a Výtvarná výchova a žáci se s ním seznamují po celou dobu povinné školní docházky. Tato oblast působí na osobnost žáka zejména tak, že podněcuje přirozenou potřebu projevit se, rozvíjí smyslové vnímání jedince, jeho tvořivost a vnímavost vůči vlastní osobě i okolnímu světu. Má ale i rehabilitační a relaxační charakter.

Vzdělávací obor Hudební výchova rozvíjí kladný vztah k hudbě. Rytmická cvičení kladně ovlivňují rozvoj řeči žáků.

Vzdělávací obor Výtvarná výchova podněcuje rozvoj citlivosti žáka, jeho vnímavost, estetické cítění, schopnost vyjadřování emocí, představy, pocity a předává poznatky o výtvarném jazyku. Tím pomáhá uplatnit neverbální komunikaci a dochází ke zlepšení jemné motoriky. (RVP ZŠS díl I, 2008)

Člověk a zdraví

Obsah této vzdělávací oblasti je realizován ve vzdělávacích oborech Výchova ke zdraví a Tělesná výchova, jejíž součástí je také Zdravotní tělesná výchova. Tato oblast seznamuje žáky se základními informacemi a dovednostmi, které se týkají zdraví. Pomocí této oblasti dochází k rozvoji psychomotorické a psychické schopnosti, pohybové dovednosti a tím umožňuje rozvoj fyzických a pohybových schopností žáků.

Vzdělávací obor Výchova ke zdraví seznamuje žáky se zdravým životním stylem a správnou péčí o zdraví. Dochází k upevňování základních návyků, které souvisí s hygienou, stravováním i prací, rozvíjí se společenské i komunikační dovednosti, žáci se učí předcházet úrazům a čelit ohrožení své osoby v různých situacích.

Vzdělávací obor Tělesná výchova seznamuje žáky s jejich pohybovými možnostmi.

Škola je povinna nabídnout Zdravotní tělesnou výchovu žákům s trvale nebo přechodně změněným zdravotním stavem jako alternativu tělesné výchovy. Cílem tohoto oboru je odstranění či zmírnění zdravotní indispozice žáků. K zařazení žáka do toho oboru je třeba doporučení lékaře. (RVP ZŠS díl I, 2008)

Člověk a svět práce

Tato vzdělávací oblast hraje klíčovou roli ve vzdělávání žáků s mentálním postižením. Obsahuje velmi rozmanité spektrum pracovních činností, které potom vedou k osvojení vědomostí, dovedností a návyků v různých oblastech lidské činnosti. Cíleně rozvíjí motorické schopnosti, manuální dovednosti a návyky žáků. Tím zvětšuje možnost co nejúspěšnějšího a nejsamostatnějšího zapojení do běžného života a do pracovního života.

Tuto oblast žáci absolvují v každém ročníku vzdělávacího procesu, tedy od prvního až do desátého ročníku. V posledních dvou letech vzdělávání lze zařadit předprofesní přípravu.

Obsah je členěn na tematické okruhy:

- Sebeobsluha
- Práce s drobným materiálem
- Práce montážní a demontážní
- Pěstitelské práce
- Práce v domácnosti
- Práce s technickými materiály (pouze na druhém stupni)

Cílem všech oborů této vzdělávací oblasti je dodržování bezpečnosti práce a hygieny při práci. Žáci se seznamují prakticky s pracovními činnostmi, způsob realizace jednotlivých oborů je závislý na možnostech a provozních podmínkách školy a na schopnostech žáků. (RVP ZŠS díl I, 2008)

2.2 Vzdělávání podle RVP ZŠS - II. díl pro vzdělávání žáků s těžkým mentálním postižením a souběžným postižením více vadami

Vzdělávání žáků s těžkým mentálním postižením a souběžným postižením více vadami je velmi náročné a nelze ho praktikovat jako běžné základní vzdělávání. V současné době je možné uplatnit právo na vzdělávání a získání základů vzdělání i žákům s nejtěžšími formami mentálního postižení a žákům s postižením více vadami. Tito žáci byli totiž od školní docházky osvobozeni. Jejich postižení je ve většině případů spojené s poruchami motoriky, komunikačních schopností a s dalším zdravotním omezením, proto je nutné, aby byli vzděláváni podle speciálně upraveného vzdělávacího programu, který je zaměřen na sebeobsluhu, hygienu a stravování. Toto vzdělávání probíhá pod odborným speciálně pedagogickým dohledem a v podmínkách, které jsou přizpůsobené potřebám žáků.

Cílem vzdělávacího procesu takto postižených žáků je získání co největší míry soběstačnosti, která se projeví ve zlepšení kvality jejich života. Součástí vzdělávání je nepochybně i intenzivní rehabilitační péče.

Vzdělávání probíhá pomocí odlišných metod práce se žáky, jakákoliv činnost vyžaduje speciálně upravené podmínky, které jsou zcela závislé na potřebách žáků a odpovídají závažnosti jejich postižení. Obsahem vzdělávání je využití zejména alternativních a augmentativních forem komunikace. Součástí vzdělávání mohou být i různé metody rehabilitační tělesné výchovy a relaxačních činností.

U žáků s těžkým mentálním postižením se uplatňuje individualizované vyučování. Členění tříd vychází z úrovně individuálních schopností a potřeb, podle kterých je tvořen obsah vzdělávání, nikoliv z věkových charakteristik. Během dne dochází ke střídání výuky, odpočinku a her, které jsou opět závislé na možnostech zatížení žáků. Každý žák je vzděláván podle svého individuálního vzdělávacího plánu. K zajištění co nejvhodnějších podmínek vzdělávání je třeba i kvalitní materiální a prostorové vybavení.

U takto postižených žáků se pomocí kultivace osobnosti snažíme naplnit následující cíle:

- co nejúspěšnější osvojení základních hygienických a stravovacích návyků a činností, které se týkají sebeobsluhy
- dosažení co největšího rozvoje pohyblivosti a co nejvyšší míry samostatnosti a

orientace ve vztazích o okolí

- pomocí alternativní a augmentativní komunikace dosáhnout co největšího rozvoje komunikačních dovedností
- osvojení schopnosti spolupráce s blízkými osobami, spolužáky a schopnosti vykonávat jednoduché úkony
- dosažení co nejúspěšnější socializace
- vést k co největší samostatnosti a tak se i projevovat
- vést k projevům pozitivních citů a emocí
- rozvoj pozornosti, vnímavosti a poznání (RVP ZŠS díl II, 2008)

Obsah vzdělávání žáků s nejtěžšími formami mentálního postižení je členěn do pěti oblastí vzdělávání:

- Člověk a komunikace (Rozumová výchova, Řečová výchova)
- Člověk a svět (Smyslová výchova)
- Umění a kultura (Hudební výchova, Výtvarná výchova)
- Člověk a zdraví (Pohybová výchova, Zdravotní tělesná výchova nebo Rehabilitační tělesná výchova)
- Člověk a svět práce (Pracovní výchova) (RVP ZŠS díl II, 2008)

Následně budou popsány jednotlivé oblasti a jednotlivé obory podle RVP ZŠS – díl II.

Člověk a komunikace

Vzdělávací oblast Člověk a komunikace hraje důležitou roli ve vzdělávacím procesu, protože umožňuje žákům najít a rozvíjet vhodnou formu komunikace s okolím. Prostředkem vzdělávání jsou různé formy augmentativní a alternativní komunikace, není to tedy psané slovo a často ani mluvená řeč. Tuto vzdělávací oblast tvoří dva vzdělávací obory Rozumová výchova a Řečová výchova.

Cílem Rozumové výchovy je dosáhnout a rozvíjet rozumové schopnosti žáka na co možná nejvyšší úrovni. Obsah tohoto oboru je členěn na tematické okruhy:

- Rozvíjení poznávacích schopností
- Rozvíjení logického myšlení a paměti
- Rozvíjení grafických schopností

Cílem Řečové výchovy je rozvíjení slovní zásoby, řečových schopností, komunikačních dovedností, vnímání a chápání různých jazykových sdělení. Rozvoj těchto schopností a dovedností podněcuje rozvíjení poznávacích, citových i volních vlastností žáků.¹⁴

U žáků s omezenou nebo zcela nemožnou verbální komunikací se používají augmentativní a alternativní komunikační systémy. (RVP ZŠS díl II, 2008)

Člověk a jeho svět

Tato vzdělávací oblast seznamuje žáky se svým nejbližším okolím a pomáhá formovat citový vztah k němu. Žáci se učí vhodně chovat, učí se toleranci a spolupráci.

Tato oblast je realizována vzdělávacím oborem Smyslová výchova, jejímž cílem je procvičování zrakového, sluchového, čichového, chuťového a hmatového vnímání. Tento obor je rozdělen do tematických okruhů:

- Rozvíjení zrakového vnímání
- Rozvíjení sluchového vnímání
- Rozvíjení hmatového vnímání
- Prostorová a směrová orientace
- Rozvíjení čichového a chuťového vnímání

Umění a kultura

Tato vzdělávací oblast pomáhá kultivaci osobnosti žáka, působí na žákovo chování, posiluje sebevědomí, podporuje rozvoj tvořivé schopnosti, má velký relaxační a rehabilitační význam a uspokojuje přirozenou potřebu projevit se. Do této vzdělávací oblasti řadíme vzdělávací obory Hudební výchova a Výtvarnou výchova.

Hudební výchova pomáhá vytvářet u žáků kladný vztah k hudbě, podporuje hudebnost a prožitky. Pomocí tohoto oboru dochází k rozvoji řečových dovedností, rozvoji motoriky a sluchu žáků.

Výtvarná výchova vede k rozvoji tvořivosti a pomáhá žákům vyjadřovat emoce. (RVP ZŠS díl II, 2008)

Člověk a zdraví

Tato vzdělávací oblast je realizována ve vzdělávacích oborech Pohybová výchova, Zdravotní tělesná výchova nebo Rehabilitační tělesná výchova a díky ní dochází k rozvoji zdravotních předpokladů pohybových možností. Oblast Člověk a zdraví rovnoměrně posiluje fyzické i psychické schopnosti, pohybové dovednosti a sociální adaptaci.

Vzdělávací obor Pohybová výchova se soustředí na zvládnutí a rozvoj pohybových dovedností. Pomocí různých pohybových aktivit dochází ke zmírnění důsledků zdravotního postižení, rozvíjí se řeč, napomáhá odreagování napětí.

Zdravotní tělesná výchova pomáhá nejen k rozvoji pohybových dovedností, ale současně koriguje i zdravotní oslabení tím, že aktivně rozvíjí pohybové dovednosti žáka, podporuje správné držení těla a celkově zvyšuje tělesnou zdatnost.

U žáků s těžkým mentálním postižením, u kterých je omezená hybnost v důsledku postižení, je možné zařadit jako alternativu ke Zdravotní tělesné výchově Rehabilitační tělesnou výchovu. Cílem této výchovy je pomocí pohybových aktivit rozvíjet nejen hybnost žáka, ale také rozvíjet a posilovat rozumové schopnosti a tak zmírnit důsledky mentálního postižení. Výuka tohoto oboru je zařazena po konzultaci a pod dohledem odborného lékaře a provádět ji může osoba se speciální kvalifikací (fyzioterapeut, speciální pedagog se somatopedickou kvalifikací s rehabilitačním zaměřením). (RVP ZŠS díl II, 2008)

Člověk a svět práce

Vzdělávací oblast Člověk a svět práce hraje nezastupitelnou a významnou roli také ve vzdělávání žáků s nejtěžší formou mentálního postižení. Jejím obsahem jsou jakékoliv pracovní činnosti, které směřují žáka k osvojení pracovních dovedností a návyků. Cílem je rozvoj motoriky, základních hygienických návyků a dovedností, které se týkají sebeobsluhy.

Tato oblast se realizuje pomocí vzdělávacího oboru Pracovní výchova.

Obsah vzdělávacího oboru Člověk a svět práce je členěn na tematické okruhy:

- Sebeobsluha
- Práce s drobným materiálem

- Práce montážní a demontážní
- Pěstitelské práce
- Práce v domácnosti

Při provozování prací v jakémkoliv tematickém okruhu jsou žáci vedeni k dodržování bezpečnosti a hygieny při práci.

Realizování tematických okruhů je závislé na materiálním vybavení školy, podmínkách školy a také na schopnostech žáků. (RVP ZŠS díl II, 2008)

2.3 Role speciálního pedagoga a asistenta pedagoga ve vzdělávacím procesu

Cílem práce speciálního pedagoga je výchova a vzdělávání žáků s postižením. Pojmy výchova a vzdělávání byly dříve popisovány izolovaně a vysvětlovány rozdílným způsobem. Dnes jsou tyto pojmy nahrazovány a definovány jedním pojmem nazývaným edukace. Tento termín vyjadřuje jakékoliv záměrné působení na člověka s cílem rozvíjet jeho fyzické i psychické schopnosti. (Švarcová-Slabinová, 2003)

Definici speciálního pedagoga najdeme v literatuře, je to jedinec, který odborně vzdělává a vychovává děti, mládež či dospělé, přičemž je velmi důležité zachovat těsnost výchovného a vzdělávacího působení. Takový člověk by měl mít všechny vlastnosti učitele a také vlastnosti, schopnosti a dovednosti, jež jsou nezbytné k uskutečnění výchovně vzdělávacího procesu za ztížených podmínek, tj. v obtížných výchovných situacích, které jsou dány stupněm a hloubkou postižení vzdělávaných a vychovávaných jedinců. Do pedagogických dovedností speciálního pedagoga je bezesporu nutné zahrnout také mimořádnou míru trpělivosti, schopnosti vcítit se do myšlenkových pochodů dítěte a vysokou míru empatie. Při práci s konkrétním dítětem je nutné vždy vycházet z přesné a aktuální diagnostiky, respektovat jeho tempo, přizpůsobit se jeho schopnostem a možnostem a tolerovat jeho speciální vzdělávací potřeby. Nutný je citlivý přístup a poskytování dostatečného množství podnětů, na dítě by mělo být kladeno pouze takové množství nároků, které odpovídá jeho potřebám a možnostem.

Osobnost speciálního pedagoga má obrovský význam jak v edukačním procesu, tak v procesu diagnostickém a poradenském. Ideální skladbu osobnosti speciálního pedagoga však nelze jednoznačně vymezit. Práce speciálního pedagoga je spojená s každodenním setkáváním

s lidmi, kteří mají určité problémy, proto je jeho edukační, diagnostické i poradenské působení emocionálně náročné. Z toho vyplývá, že osobnost speciálního pedagoga by měla být stabilní a vyvážená. Člověk, který tuto profesi vykonává, by měl být odolný a měl by zachovat určitý odstup. Přístup každého člověka ke své práci by měl být silně profesionální. Musíme si uvědomit, že speciální pedagog je také jen člověk a jako každý jedinec má své osobní problémy. Důležité je, aby tyto problémy zvládal a nepřenášel je na své klienty.

Asistent pedagoga je podle literatury pomocník pedagoga, který se ve velké míře podílí na vzdělávacím procesu a socializaci žáka se speciálními vzdělávacími potřebami, a to nejen ve škole, ale také v oblasti mimoškolní výchovy. Jeho práce se řídí pokyny pedagoga a pracuje jak se žákem se speciálními vzdělávacími potřebami, tak s ostatními žáky ve třídě. Využitím práce asistenta pedagoga vzniká prostor pro pedagogickou individuální práci pedagoga s žákem se speciálními vzdělávacími potřebami.

Pokud bychom chtěli popsat náplň práce asistenta pedagoga, je nutné říct, že nemá jednotnou formu. Závisí na konkrétních specifikách školy a třídy, na speciálních vzdělávacích potřebách žáků, které jsou určeny závažností jejich postižení, poruchou učení a chování a také sociálním znevýhodněním. Práce asistenta pedagoga probíhá kontinuálně s prací pedagoga v učebně či jiných prostorách školy. V mateřské a základní škole může být žák v určitých činnostech nebo předmětech oddělen od zbytku třídy. Práce asistenta pedagoga vyžaduje důkladnou přípravu a naplánování výuky. Žádoucí je vzájemná komunikace mezi asistentem pedagoga a pedagogem. (Grecmanová, Urbanovská a Holoušová, 1998, Valenta a Müller, 2003, Švarcová-Slabinová, 2003, Bednářová, Šmardová, 2010, Hadj - Moussová, 2002)

3 *Výchova dítěte s Downovým syndromem v rodině*

To, jak se v dospělosti budou děti vyrovnávat s nástrahami a překážkami života, ovlivňuje více než cokoliv jiného vztah mezi dětmi a rodiči. Narození dítěte je v každém vztahu důležitým mezníkem v životě. Je to určitý zlom, který může ovšem znamenat zvýšené napětí mezi partnery, narození dítěte s postižením logicky zátěž obou partnerů ještě znásobí. Po překonání počátečního období však většina rodičů speciální nároky na péči dítěte s postižením zvládne a dokáže se radovat z každé nové dovednosti, stejně jako kdyby jejich dítě bylo zdravé. Pro správný rozvoj dítěte je alfou a omegou harmonická a dobře fungující

rodina, která se pro každého stává na celý život zázemím a nepochybně poskytuje ideální prostředí pro rozvoj sebevědomí a samostatnosti dítěte. (Strusková, 2000)

3.1 Rodina a její funkce ve vztahu k dítěti

Rodina je základním kamenem celé společnosti. Poskytuje každému z členů pocit bezpečí, jistoty a zázemí, což je velmi důležité pro každého z nás. Rodina se také podílí na formování osobnosti člověka a jeho sociálním charakteru. Rodina dává dítěti směr a určité sociální hodnoty, které jsou v dospělosti velmi potřebné, a těžko by se bez nich dítě obešlo. Každé dítě potřebuje naplnit své citové a emoční potřeby. Toto uspokojení je spojeno s existencí kladného vztahu k blízké osobě, tedy matce, sourozencům, vrstevníkům ve škole, partnerovi, partnerce,... (Matoušek, 1997)

Funkcí rodiny je v literatuře uváděno velmi mnoho. Mezi nejdůležitější funkce, které mají vztah k dětem určitě patří podle klasika Dunovského (1986) funkce biologicko – reprodukční, ochranná, výchovná, socializační a emocionální.

Biologicko – reprodukční funkcí rozumíme korigování či regulování porodnosti různými způsoby tak, aby nedocházelo k velkým odchylkám na obě strany.

Ochrannou funkci můžeme chápat podle Krause a Poláčkové (2001) různými způsoby. Prvním je ochrana před nějakým nebezpečím, dalším je zajištění různých potřeb členů rodiny. Zajištění potřeb dětí v rodině je velice důležité pro jejich růst a vývoj. Děti by se měly cítit v rodinném prostředí bezpečné a jistě a rodina by pro ně měla být absolutním zázemím v životě.

Výchovná funkce je rovněž velmi důležitá. Rodina poskytuje dítěti různé vzorce chování, dítě se učí návyky, které si nese celý život. Dalo by se tedy říct, že cílem výchovy je dítě či mladistvého připravit na praktický život.

Další funkcí je funkce socializační, která je pro dítě dle mého názoru nejdůležitější. Jedná se o začleňování jedince do společnosti, které má počátek v začlenění do rodinného prostředí a pokračuje přes kamarády, spolužáky a celkové začlenění do společnosti.

Emocionální funkce je pro rodinu také velmi důležitá. V tomto smyslu chápeme rodinu jako společnost, která poskytuje citové zázemí, ve kterém má každý jedinec pocit bezpečí, lásky a jistoty. (Kraus a Poláčková, 2001)

3.2 Sourozenci dítěte s Downovým syndromem

Ve specifické situaci se ocitají také sourozenci. Mnoho rodičů postiženého dítěte neví, jak sdělit svým dalším dětem, že jejich sourozenec je postižený. Je pochopitelné, že každý rodič má snahu své děti ochránit před starostmi dospělých. Některým rodičům je nepříjemné o této situaci s dětmi hovořit, mohou být frustrováni, protože přivedli na svět postižené dítě a mají pocit, že nějak negativně ovlivnili jejich budoucnost. Je dokázáno, že se sourozenci postiženého dítěte je důležité mluvit co nejdříve, citlivost dětí je někdy velmi podceňována. Děti jakéhokoli věku mají velkou schopnost vycítit emoce rodičů a dalších členů rodiny, samozřejmě rozpoznají i to, že vzhled a vývoj miminka je jiný než by čekaly. To, jak a konkrétně co dětem sdělit, se odvíjí od věku dítěte. Sourozenci dítěte s DS mohou pocíťovat určité problémy, čehož by si měli být jejich rodiče vědomi a měli by mít logicky snahu je minimalizovat. Děti potřebují v první řadě vědět, co to Downův syndrom je, pochopit jeho podstatu a hlavně potřebují vědět, že je jejich rodiče mají rádi za každé situace. Určitě pro ně není jednoduché se vyrovnat s poznámkami a postoji okolí, ale musí se s nimi vypořádat.

Děti, kterým je méně než tři roky, nejsou schopné pochopit, co je Downův syndrom. Jak už bylo řečeno, děti velmi často bývají citlivé na náladu rodičů, z pocitů a chování rodičů pochopí, že není něco v pořádku. V tomto věku si však dítě může myslet, že za nespokojenost rodičů může ono samo. Když dítě nepochopí, co to Downův syndrom je, je velmi důležité a žádoucí vysvětlit mu, proč se rodiče takto chovají. V některých případech se mohou projevit reakce na tuto situaci v rodině v podobě přílišné závislosti na rodičích, chování dítěte může být jiné, dítě může vyrušovat, může se objevit nadměrné vztekání nebo na sebe dítě může strhávat pozornost ve větší míře, než je běžné.

Sourozenci, kteří jsou ve věku od tří do dvanácti let, již informace o DS pochopí. Je ovšem důležité, aby tento fakt přijali jako součást rodinného života. Fakt, že se dítěti narodil sourozenec s DS, by měli sdělovat oba rodiče a to i za přítomnosti postiženého dítěte v náručí. Uvádí se, že důvodem je fakt, že se tato skutečnost týká celé rodiny. Děti v tomto věkovém rozmezí nepotřebují znát mnoho detailů, základem je vysvětlit vše v jednoduchých termínech a nepoužívat ve spojitosti se syndromem slovo „nemoc“. Literatura uvádí, že ideální je používat termín Downův syndrom a handicap, děti v tomto věku jsou ve většině případů schopné pochopit, že handicap znamená něco, co už nikdy nezmizí.

Starší, dospívající a dospělí sourozenci budou pravděpodobně chtít znát více informací

o tomto syndromu. V době internetu si budou zajisté vyhledávat další informace. Důležité je, aby získané informace byly pravdivé, aby nedocházelo zbytečně ke stresovým situacím.

Pro sourozence i postižené dítě je důležité, aby k nim rodiče přistupovali stejně, ani jedno nerozmazlovali a svůj čas věnovali oběma stejnou mírou. (Pueschel, 1997, Selikowitz, 2005)

3.3 Dospělost

Dospělost je charakterizována ukončením vzdělání jako přípravy na zaměstnání, získáním zaměstnání, založením rodiny a obecně přispíváním do společnosti. Cílem výchovy postiženého dítěte je začlenění do společnosti a uplatnění v zaměstnání. Pro každého člověka je uplatnění na trhu práce úspěšným ukončením výchovně-vzdělávacího procesu a poskytuje zvýšení sebevědomí. U postižených lidí má toto uplatnění mnohem větší význam. Kromě zvýšení sebeúcty a sebevědomí umožňuje větší kontrolu nad svým vlastním životem, navázání nových sociálních kontaktů, s tím souvisí i rozšíření okruhu jejich zájmů a v neposlední řadě se takto zapojují do fungování v běžné společnosti. (Pipeková, 2006 a Valenta a Müller, 2003)

Pro lidi postižené Downovým syndromem jsou dnes již vytvořeny mnohem lepší podmínky pro vzdělávání a zaměstnávání, dále pro celkové začlenění do společnosti. S tím souvisí i kvalita života, která je rozhodně jiná, než tomu bylo dříve. Osoby s tímto postižením se dožívají poměrně vysokého věku. Jako u každého dospělého jsou i mezi dospělými jedinci s DS značné rozdíly, jak v povaze tak ve schopnostech. Je samozřejmostí, že tito lidé budou vždy vyžadovat větší pomoc, podporu a péči pro život než zdravý člověk. Selikowitz (2005) zdůrazňuje, že o jak velkou míru pomoci se bude jednat, však nelze předpovědět. Lze říci, že většina lidí s DS je schopna si do určité míry své potřeby zajistit a potřebují spíše střední než stálou péči.

Je logické, že pokud mají jedinci s mentálním postižením žít kvalitním a plnohodnotným životem, mělo by jim být umožněno účastnit se různých zájmových a rekreačních aktivit. Podmínkou pro vykonávání těchto činností je poskytnutí určité společenské podpory ve smyslu seznamování osob s postižením s jejich zdravými vrstevníky. V několika aspektech se toto seznamování jeví jako prospěšné pro obě strany, a to od vnímání rozdílů účastníků obou stran přes navázání nového přátelství po možnosti učení od

ostatních a procvičování svého sociálního chování. (Pueschel, 1997)

Shrnutí teoretické části

V teoretické části jsem se snažila popsat základní charakteristiku Downova syndromu, zmínila jsem historii syndromu. Dále jsem se věnovala příčinám vzniku této genetické poruchy, možnostem detekce DS v prenatálním stádiu plodu a popsala jsem typickou fyziognomii jedince s DS. Součástí první kapitoly je popis zvláštností vývoje, charakteristických projevů a zvláštností socializace jedinců s DS. Ve druhé kapitole jsem se zabývala výchovou a vzděláváním žáků s DS podle RVP díl I a díl II. Charakterizovala jsem výchovu jedinců s tímto genetickým onemocněním v rodině, což je obsahem poslední kapitoly teoretické části.

Downův syndrom je genetická anomálie, jejíž důsledky si člověk nese celý život. Je samozřejmé, že postižení lidé mají kvůli tomuto handicapu úplně jiný život než zdravý člověk. Důležité je však k těmto lidem přistupovat stejně jako ke zdravým lidem s respektem na jejich postižení. Cílem edukace lidí se speciálními potřebami je co nejvyšší zapojení do běžného života, co nejúspěšnější socializace a v ideálním případě možnost pracovat s co největším uspokojením potřeb a přání.

PRAKTICKÁ ČÁST

4.1 Plán výzkumu

Před samotným provedením výzkumu jsem si stanovila plán. V první fázi jsem nastudovala teoretické informace o DS, abych je mohla přímo při provádění výzkumu porovnávat s informacemi o konkrétní osobě. Pročetla dokumentaci o žákovi s DS. Jednalo se o katalogové listy žáka, třídní výkaz, doporučení školského poradenského zařízení (SPC) a záznamy třídní učitelky. V poslední fázi jsem provedla záměrné pozorování osoby s DS, při kterém jsem uplatnila získané teoretické znalosti o DS a informace z dokumentů o konkrétní osobě s DS.

4.2 Metodologie

Pomocí kvalitativních metod záměrného pozorování a analýzy dokumentů byla vytvořena kazustika.

Pozorování je jedna z metod kvalitativního výzkumu, kdy mluvíme o technice sběru dat a informací, při které se zaměřujeme na systematické a organizované sledování aspektů, které jsou předmětem našeho výzkumu. (Reichel, 2009)

Analýza dokumentů patří mezi metodické postupy, které jsou používané za účelem sběru dat při provádění výzkumu, kde mohou být dokumenty použity jako primární i sekundární zdroj informací. Jedná se o analýzu textových zdrojů, při které dochází ke studiu zpráv a publikací o dané problematice. (Surynek, 2001)

4.3 Metody a cíle výzkumu

Pomocí kvalitativních metod byl proveden výzkum, jehož výsledky jsou součástí praktické části práce. K výzkumu byla použita metoda záměrného pozorování a analýzy dokumentů o žákovi a na základě těchto metod byla vytvořena kazuistika.

Cílem výzkumu bylo zjistit co nejvíce informací o žákovi v komparaci teoretických znalostí o DS. Největší zájem byl směřován k poznání typických charakteristických rysů DS, zjištění reakcí na různé podněty (pozorování žákova chování) a chování ke spolužákům (míra socializace).

4.4 Kazuistika

Shrnutí výzkumu jsem provedla pomocí kazuistiky, která je v moderních vědách také nazývána jako případová studie. Charakteristikou kazustiky je popis jednoho nebo několika málo případů. Jedná se o metodu, kdy je zkoumaný objekt detailně popsán a vysvětlován. Dochází tak k získání informací a k objasnění, kterého nelze dosáhnout při zkoumání týchž subjektů v hromadném souboru. Případová studie je výzkumnou metodou, která je běžně používaná v mnoha disciplínách, a je pro ni charakteristické kombinování různých technik sběru dat a informací, v nichž je preferována kombinace analýzy dokumentů a pozorování objektu výzkumu. (Hendl, 2005, Průcha, 1995, Petrušek, Maříková a Vodáková, 1996)

Po zhodnocení záměrného pozorování a analýzy dokumentů byla vytvořena kazustika konkrétního žáka s DS, která se skládá z rodinné anamnézy, osobní a sociální anamnézy. Dále následují informace získané ze speciálně pedagogického centra. V kazustice je popsáno žákovo vzdělávání, následně je zde uveden individuální vzdělávací plán žáka a jeho hodnocení a shrnutí.

ADAM (15 let, Dg. Downův syndrom s těžkou mentální retardací a těžkou vadou řeči)

Rodinná anamnéza

Adam má o tři roky starší sestru, která je zdravá. Na své sestře velmi lpí, proto byl pro něj ze začátku problémový pobyt na internátě. Rodiče byli s diagnózou Adama seznámeni již během těhotenství a oba se rozhodli, že si dítě nechají. Větší výchovný vliv má na Adama otec, matka ho rozmazluje a Adam toho využívá. V její přítomnosti nechce spolupracovat.

Osobní anamnéza

Adamova matka prodělala tři těhotenství. Z prvního má zdravou dceru, druhé skončilo samovolným potratem a ze třetího těhotenství pochází Adam. Těhotenství bylo normální s porodem bez vážnějších komplikací. U Adama byla zjištěna vrozená vada srdce, proto se ve čtyřech letech podrobil operaci, při které mu byl implantován kardiostimulátor. Nyní je pravidelně kontrolován lékařem a může být zatěžován přiměřeně svému zdravotnímu stavu.

Sociální anamnéza

Adam nemá problém se zapojit do jakékoli kolektivní činnosti, není bojácný ani

introvertní. Při příchodu do nového kolektivu mu nedělá problém začlenit se. V rámci svých možností se účastní všech činností ve třídě.

Speciálně pedagogická vyšetření

Adam docházel ve čtyřech a pěti letech do speciálně pedagogického centra, kde mu byla jeden den v týdnu věnována individuální speciálně pedagogická péče. Individuální docházka byla nutná kvůli jeho srdeční vadě, bylo třeba dávat pozor na možné infekce, které musel Adam doma urychleně zvládnout. Jeho zotavení se poté prodloužilo, protože bylo nutno brát zřetel na možné ještě větší poškození srdce. Na základě psychologického vyšetření, které proběhlo ve dvou sezeních, protože se chlapec nedokázal delší dobu soustředit, byl Adam v pěti letech zařazen do přípravného stupně základní školy speciální a v sedmi letech nastoupil povinnou školní docházku v základní škole speciální.

Ze vstupního vyšetření vyplynulo, že Adam zvládl testové úkoly na úrovni dvou let, některé na úrovni tří let. Spolupráce s potřebnou motivací trvala 10 – 15 minut, bylo nutné střídát zajímavé úkoly a činnosti. Adam zvládl jednoduché úkoly (identifikovat části obrázku, nakreslit čáru, klubičko, postavit most z kostek,..), bylo pro něj kvůli těžké vadě řeči obtížné pojmenovat běžné předměty a obrázky na úrovni dvou let.

Z druhého vyšetření, které se uskutečnilo před zařazením chlapce do základní školy speciální, vyplynulo, že pravidelná školní docházka má na dítě dobrý vliv. Dokázal porozumět běžným situacím na úrovni tří let, dokázal rozdělit předměty podle barev (dvě barvy) nebo našel mezi obrázky obrázek zvířátka. V současné době pracuje Adam podle individuálního vzdělávacího plánu.

Vzdělávání, edukace

Adam byl v době výzkumu vzděláván podle Rámcového vzdělávacího programu základní školy speciální – II. díl – pro žáky s těžkým mentálním postižením a souběžným postižením více vadami. Bylo mu v té době 15 let. Je to žák s Downovým syndromem se souběžným postižením více vadami, u kterého byla zjištěna střední až těžká mentální retardace a těžká vada řeči.

Individuální vzdělávací plán

Individuální vzdělávací plán je tvořen třídním učitelem ve spolupráci se školským

poradenským zařízením. IVP je tvořen s ohledem na individuální schopnosti a potřeby žáka. IVP se tvoří na základě informací o žákovi, které jsou uvedeny ve zprávách ze školského poradenského zařízení, z psychologických vyšetření nebo od dalších odborníků, kteří se podílejí na výchově a vzdělávání.

Adamův IVP vychází z RVP – II. díl. Je rozdělen do vzdělávacích oblastí. Jednotlivé oblasti se dále dělí na vzdělávací obory, které jsou tvořeny konkrétními činnostmi a úkony. Tyto úkony byly zvoleny na základě Adamových schopností, potřeb a závažnosti mentálního postižení.

Adamův IVP:

1. Člověk a komunikace

1.1. Rozumová výchova

a) Rozvíjení poznávacích schopností

Členové rodiny, pojmenování členů rodiny

Poznávání a pojmenování spolužáků

Pojmenování učitelů

Ukazování a pojmenování částí těla na sobě, na obrázku

Vztahy mezi spolužáky

Hry ve skupině

Osvojení jednoduchých pravidel her

Poznávání a rozlišování předmětů denní potřeby

Poznávání a rozlišování piktogramů

Poznávání zvířat a pojmenování

Poznávání základních druhů ovoce a pojmenování

b) Rozvíjení komunikačních dovedností

Nácvik pozdravu a poděkování

Sdělení přání a potřeby

Komunikace se spolužáky

Plnění jednoduchých pokynů – sedni si, polož, podej

c) Rozvíjení logického myšlení a paměti

Cvičení pozornosti

Snaha o koncentraci pozornosti na určitou činnost
Motivace k soustředěné činnosti skupinové i individuální
Orientace v čase (ráno, poledne, odpoledne, večer)
Skládání obrázků podle časové posloupnosti

d) Rozvíjení grafických schopností

Uvolňovací cviky

Čmárání

Spontánní malba – tužkou, štětcem, prstem

Nácvik svislých čar

Kroužení, klubička

Šikmé čáry

Odstředivé a dostředivé čáry

Pokus o psaní do linek

1.2. Řečová výchova

Gymnastika mluvidel

Správné dýchání

Nácvik hlásek

Napodobování hlasu zvířat

Důraz na správnou výslovnost

Cvičení vyjadřování se ve větách

Vedení spontánních a jednoduchých tematických rozhovorů

2. Člověk a svět

2.1. Smyslová výchova

a) Rozvíjení zrakového vnímání

Skládání předmětů do krabice, vedle sebe, na sebe

Řazení předmětů podle velikosti

Rozlišení tvaru zrakem – kulatý, hranatý

Diferenciační cvičení, třídění podle různých hledisek

Napodobování předváděných pohybů

Poznávání změn a rozdílů

Rozeznávání barev

Pojmenování barev

Skládání celku z částí

Rozlišování geometrických tvarů

b) Rozvíjení sluchového vnímání

Určování původu a směru zvuku

Rozlišování zvuků – zvukové pexeso

Poslech hudby

Poznávání spolužáků po hlase

c) Rozvíjení hmatového vnímání

Masáže

Rozlišování vlastností předmětů – jemné x hrubé..

Hlazení, mačkání, hnětení

Práce s pískovničkou

Práce na počítači – dotyková obrazovka

d) Rozvíjení čichového a chuťového vnímání

Poznávání ovoce podle chuti

Poznávání zeleniny podle chuti

Rozlišování chuťových vlastností – slaný, sladký, kyselý, hořký

Rozlišování vůní v obchodech – drogerie, pekárna

3. Umění a kultura

3.1. Hudební výchova

Správné dýchání

Rytmizace říkadel

Hra na tělo

Rozlišování hudebních nástrojů podle zvuku

Poznávání písní

Zpěv s doprovodem hudebních nástrojů

3.2. Výtvarná výchova

Práce s prstovými barvami

Kreslení do písku

Tiskání barev rukama

4. Člověk a zdraví

4.1. Pohybová výchova

Hudebně pohybové hry

4.2. Rehabilitační tělesná výchova

Správné držení těla

Napodobování pohybů

Střídání typu chůze, běh

Poskoky

Stoj na jedné noze

Seskoky

Chůze po laně

Cvičení na žíněnkách

Cvičení s míčem – házení a chytání

5. Člověk a svět práce

5.1. Pracovní výchova

a) Sebeobsluha a hygienické návyky

Svlékání a oblékání

Ukládání svých věcí

Obouvání a zouvání bot

Nasazování čepice

Osobní hygiena – toaleta, mytí rukou

Čištění zubů

b) Stolování

Čistota při jídle
Používání příboru
Pití z hrnečku
Používání ubrousku
Úklid stolu po jídle
Odnášení tácu s nádobím

c) Péče o okolní prostředí

Úklid třídy
Úklid okolí školy (sbírání papírů)

d) Modelování

Práce s modelínou
Tvarování různě velkých kuliček
Vykrajování tvarů

e) Práce s papírem

Mačkání papíru
Vytrhávání předkreslených tvarů
Trhání a vylepování papíru do předkreslených tvarů
Navlékání natrhaného papíru na špejli
Rolování a skládání papíru
Stříhání

Shrnutí IVP – hodnocení, závěry

1. Člověk a komunikace

1.1. Rozumová výchova

a) Rozvíjení poznávacích schopností

Vzhledem k Adamově těžké vadě řeči je pro něj verbální komunikace velmi náročná, Dokáže pochopit daný úkol, ale není schopen ho verbálně okomentovat. Žák nedokáže pojmenovat členy rodiny, své spolužáky ani učitele tak, aby mu okolím rozumělo. Snaží se osoby i věci pojmenovat, řeč je však nesrozumitelná. Dokáže správně určit části svého těla i

těla uvedeného na obrázku (ukázat prstem), pojmenovat tyto části Adam nedokáže. U chlapce bylo s nástupem do školy možné pozorovat agresivní chování. Spolužákům bral například pomůcky, rozhazoval věci, ubližoval jim. Dnes se svými spolužáky vychází poměrně dobře, jeho agresivní chování vymizelo, stále však musí být pod dohledem pedagoga. Pokud zůstane na chvíli bez dozoru, začne spolužáky pošťuchovat. Adam má rád pohyb, osvojil si jednoduchá pravidla hry po názorné ukázce pedagoga nebo spolužáka. Dokáže rozpoznat předměty denní potřeby (hrneček, talíř, tužku, ...), pozná zvířata, z důvodu těžké vady řeči je nedokáže pojmenovat. Problém mu činí rozeznání piktogramů.

b) Rozvíjení komunikačních dovedností

Pokud byl Adam k činnosti vhodně namotivován, snažil se plnit zadané úkoly. Velkou roli v uskutečnění samotné činnosti sehrála těžká vada řeči. Chlapec pochopil, kdy a jak má pozdravit a poděkovat. Po nácviku se naučil pozdravit (ahoj, čau). Chlapec nedokázal sdělit svou potřebu verbálně, komunikoval pomocí mimiky, haptiky, obrázků,... Se svými spolužáky navázal určitý druh komunikace, snaží se jim sdělit verbálně, co chce. Ne vždy mu je porozuměno. Adam nemá problém s plněním jednoduchých pokynů (sedni si, polož, podej).

c) Rozvíjení logického myšlení a paměti

Adam je dítě, které potřebuje striktně individuální přístup a k činnosti musí být vhodně motivován. Stačí i krátká pauza (víkend) na značné změny v jeho chování, je rozjívený, dělá scény. Důsledný přístup pedagoga většinou situaci vyřeší. Je třeba často střídat činnosti, neudrží dlouho pozornost. Adam se nedokáže zorientovat v čase. Dělá mu problém určit, kdy je ráno/poledne/večer. Dělá mu problém seřadit podle časové posloupnosti obrázky s denními činnostmi.

d) Rozvíjení grafických schopností

Při činnostech, které mají rozvíjet grafické schopnosti, měl Adam problém. Jeho prsty jsou málo ohebné a ztuhlé. Úchop tužky musí pedagog stále kontrolovat, má tendenci tužku svírat všemi prsty. Po upozornění si úchop sám opraví.

1.2. Řečová výchova

Adam trpí těžkou vadou řeči. Všechny činnosti vedoucí k rozvoji řeči jsou pro něj

velmi náročné. Důležitý je nácvik správného dýchání, chlapec dokáže napodobit hlas některých zvířat. Nedokáže se vyjadřovat v řeči ani vést rozhovor, ale po silné motivaci byla znatelná snaha o verbální sdělení určité věci.

2. Člověk a svět

2.1. Smyslová výchova

a) Rozvíjení zrakového vnímání

Pokud je Adam vhodně motivován, složí předměty do krabice (vedle sebe, na sebe). Problémem zůstává seřadit předměty podle velikosti či rozlišení tvaru předmětu pomocí zraku (koule, krychle, ...), také různá diferenciativní cvičení (třídění podle různých hledisek) činí Adamovi potíže. Dokáže napodobit předváděný pohyb pedagogem či spolužákem, pozná pouze žlutou barvu, pojmenovat barvy nedokáže. Při skládání celku z částí dokázal správně složit obrázek, který se skládal ze čtyř dílků. Rozlišit geometrické tvary nezvládne.

b) Rozvíjení sluchového vnímání

Adam nedokáže určit původ a směr zvuku, velmi ho bavilo zvukové pexeso (obrázky zobrazené na kartičce jsou reprezentovány zvukem). Miluje hudbu a všechny činnosti s ní spojené, poslech hudby je pro něj příjemnou aktivitou. Žák nepozná své spolužáky po hlase.

c) Rozvíjení hmatového vnímání

Chlapec si oblíbil masáže. Po nácviku dokázal s menšími obtížemi rozlišit jemné a hrubé předměty. K rozvoji motoriky mu pomáhá různé hlazení, mačkání či hnětení předmětů a materiálů. Má rád také práce s pískovničkou a líbí se mu práce na počítači s dotykovou obrazovkou.

d) Rozvíjení čichového a chuťového vnímání

Po nácviku dokáže Adam ukázat na obrázku, které ovoce se zavázanýma očima ochutnal (na obrázcích je banán, jablko a jahoda), totéž nacvičoval se zeleninou. Nedokáže rozlišit a pojmenovat slanou, sladkou, kyselou ani hořkou chuť. Po přičichnutí k různým vůním (pepř, prací prášek, chléb,...) dokáže správně ukázat na příslušný obrázek.

3. Umění a kultura

3.1. Hudební výchova

Adam má rád hudbu. Dokáže dobře držet rytmus, při přeřikávání říkadel si rytmus vyťukává do stehna. Po nácviku je schopen rozlišit podle zvuku hudební nástroje, rozpozná písně. Velmi rád zpívá s doprovodem hudebních nástrojů, nejraději s kytarou. Hraje na tamburínu a bubínek, vyťukává rytmus na dřevěná dřívka. Rád tancuje.

3.2. Výtvarná výchova

Adam má rád práci s prstovými barvami, kreslení do písku i tiskání barev rukama. Všechny tyto činnosti vedou k rozvoji motoriky.

4. Člověk a zdraví

4.1. Pohybová výchova

Hudebně pohybové hry Adama baví, dokáže vyjádřit rytmus pohybem těla.

4.2. Rehabilitační tělesná výchova

Chlapec chodí vzpřímeně, umí se postavit na paty i na špičky. U Adama můžeme pozorovat velký kloubní rozsah. Při sedu na koberci udělá téměř provaz, běžně sedí na patách s roztaženými koleny. Nemá problém s pohybem, při tělesné výchově dokáže napodobit pedagoga, podle obrázku napodobit pohyb nezvládá. Nejradši má hokej, bez problému trefí míček i puk. Nedělají mu problémy poskoky, stoj na jedné noze ani seskoky z menší výšky. Rád cvičí na žíněnkách, po nácviku chytí i hodí míč.

5. Člověk a svět práce

5.1. Pracovní výchova

a) Sebeobsluha a hygienické návyky

Adam se s pomocí další osoby dokáže sám svléknout i obléknout, pozná, kde je jeho skříňka v šatně a uloží si sám své věci na správné místo. Obouvání a zouvání bot mu dělá menší problémy. Po častém připomínání si umyje ruce po použití toalety nebo po příchodu z venku. Součástí nácviku bylo i čištění zubů, které mu je neustále připomínáno.

b) Stolování

Adam při jídle používá pouze lžici, nepoužívá příbor, umí pít z hrnečku. Uklidí si po

sobě věci po jídle, odnese táč s použitým nádobím na správné místo.

c) Péče o okolní prostředí

Po upozornění pedagogem se Adam rád zapojí do uklidu třídy, při pobytu v okolí školy se účastní např. sbírání papírů.

d) Modelování

Chlapec rád pracuje s modelínou, dokáže vytvořit různě velké kuličky. Problém mu dělá vykrajování tvarů.

e) Práce s papírem

Adamovi nevadí jakákoliv práce s papírem. Rád mačká papír, vytrhává předkreslené tvary. Problém mu dělá stříhání.

Velká pozornost je věnována hlavně rozvoji v citové a sociální oblasti. Na všechny naučené dovednosti a znalosti nemá krátká pauza, kdy nechodí do školy, vliv. Chvíli mu trvá, než se dostane do zažitých stereotypů z důvodu toho, že doma jsou na něj kladeny nízké nároky a nemusí tolik procvičovat. Adam není náladový. Potřebuje silnou motivaci k vykonání úkolu, ale po chvíli spolupracuje.

ZÁVĚR

Downův syndrom stejně jako žádnou další genetickou anomálii nelze vyléčit, ale v dnešní pokrokové době je možné mnoho symptomů tohoto onemocnění zmírnit. Ať už mluvíme o několika operacích (srdce, klouby,..) nebo o rehabilitačních cvičeních ke zmírnění hypotonie mezi které patří i hipoterapie či canisterapie.

Závěrečná práce je svým obsahem zaměřena do oboru speciální pedagogiky. V teoretické části jsem se věnovala popisu a základní charakteristice Downova syndromu, zmínila jsem historii toho syndromu, dále jsem v této části popsala příčiny vzniku této genetické poruchy, možnosti detekce DS v prenatálním stádiu plodu a popsala jsem typickou fyziognomii jedince s DS. Součástí teoretické části je popis zvláštností vývoje, charakteristických projevů a zvláštností socializace jedinců s DS. Zabývala jsem se výchovou a vzděláváním žáků s DS podle RVP díl I a díl II, charakterizovala jsem výchovu jedinců s tímto genetickým onemocněním v rodině. V praktické části jsem uvedla informace získané pozorováním a analýzou dokumentů. Pomocí těchto kvalitativních metod výzkumu jsem vytvořila kazustiku (případová studie) konkrétního žáka s Downovým syndromem.

Cílem teoretické části práce bylo podat informace o tom, co Downův syndrom je, o příčinách jeho vzniku a charakteristických projevech jedinců s tímto onemocněním. Cílem praktické části bylo zpracování kazustiky pomocí metod kvalitativní metodologie. Ke zjišťování informací o konkrétním žákovi s Downovým syndromem byly využity metody pozorování a analýzy dokumentů. Hlavním cílem práce bylo propojení obou částí, porovnání teoretických znalostí o DS se zjištěnými či pozorovanými vlastnostmi a schopnostmi konkrétního žáka s tímto genetickým onemocněním.

Všechny cíle, které jsem si v práci stanovila, byly splněny. Samotná praxe a pozorování konkrétního žáka pro mne bylo velmi zajímavé. Díky tomuto výzkumu jsem získala cenné zkušenosti, které mi pomohly spojit teorii s praxí. Informace o Downově syndromu a praktické zkušenosti, které se týkají konkrétního žáka s DS, využiji při své práci v biochemické laboratoři. Poznala jsem toto genetické onemocnění i z jiné stránky než z hlediska genetiky a biochemie, proto při hodnocení rizik vrozených vývojových vad plodu budu na tento syndrom nahlížet i jiným pohledem než pouze pohledem laboratorního pracovníka.

SEZNAM ZKRATEK

DS – Downův syndrom

IVP – individuální vzdělávací plán

RVP ZŠS – Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání základní škola speciální

ZŠ – základní škola

ZŠS – základní škola speciální

SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH CITACÍ

BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a Vlasta ŠMARDOVÁ. *Školní zralost: co by mělo umět dítě před vstupem do školy*. Brno: Computer Press, 2010. Moderní metodika pro rodiče a učitele. ISBN 978-80-251-2569-4.

DUNOVSKÝ, Jiří. *Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti*. Praha: SEVT, 1986.

GRECMANOVÁ, Helena, Eva URBANOVSKÁ a Drahomíra HOLOUŠOVÁ. *Obecná pedagogika*. Olomouc: Hanex, [1998]. Edukace (Hanex). ISBN 80-85783-20-7.

HADJ-MOUSSOVÁ, Zuzana. *Úvod do speciálního poradenství*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2002. Studijní texty pro distanční studium. ISBN 80-7083-659-8.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

KOČÁREK, Eduard. *Genetika: obecná genetika a cytogenetika, molekulární biologie, biotechnologie, genomika*. 2. vyd. Praha: Scientia, 2008. Biologie pro gymnázia. ISBN 978-80-86960-36-4.

KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 8073150042.

KREJČÍŘOVÁ, Olga. *Profesní příprava a pracovní uplatnění osob s mentálním postižením*. Ostrava - Mariánské Hory: MONTANEX, 2004. ISBN 80-7225-112-0.

MACHOVÁ, Jitka. *Biologie člověka pro učitele*. V Praze: Karolinum, 2002. ISBN 80-7184-867-0.

MARKOVÁ, Zdeňka a Ljuba STŘEDOVÁ. *Mentálně postižené dítě v rodině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. Knižnice speciální pedagogiky.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-24-9.

OTOVÁ, Berta a Romana MIHALOVÁ. *Základy biologie a genetiky člověka*. V Praze: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2109-8.

PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-310-5.

PIPEKOVÁ, Jarmila, ed. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-7315-120-0.

PRŮCHA, Jan. *Pedagogický výzkum: uvedení do teorie a praxe*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-132-3.

PŘINOSILOVÁ, Dagmar. *Diagnostika ve speciální pedagogice: texty k distančnímu vzdělávání*. 2. vyd. Brno: Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-157-7.

PUESCHEL, Siegfried M. *Downův syndrom: pro lepší budoucnost*. Přeložil Dana MADĚROVÁ. Praha: Tech-market, 1997. ISBN 80-86114-15-5.

REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-3006-6.

SELIKOWITZ, Mark. *Downův syndrom: definice a příčiny, vývoj dítěte, výchova a vzdělávání, dospělost*. Praha: Portál, 2005. Rádci pro zdraví. ISBN 80-7178-973-9.

STRUSKOVÁ, Olga. *Děti z planety D. S.* Praha: G plus G, 2000. Zde a nyní (G plus G). ISBN 80-86103-31-5.

SURYNEK, Alois. *Základy sociologického výzkumu*. Praha: Management Press, 2001. ISBN 80-7261-038-4.

ŠÍPEK, Antonín. Vrozené vývojové vady - Downův syndrom. *Vrozené vývojové vady* [online]. Praha, 2008 - 2019 [cit. 2021-4-4]. Dostupné z: http://www.vrozene-vady.cz/vrozene-vady/index.php?co=downuv_syndrom

ŠMARDA, Jan. *Genetika pro gymnázia*. Praha: Fortuna, 2003. ISBN 80-7168-851-7.

ŠVARCOVÁ-SLABINOVÁ, Iva. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2003. Speciální pedagogika (Portál). ISBN 80-7178-821-x.

VALENTA, Milan a Oldřich MÜLLER. *Psychopedie: [teoretické základy a metodika]*. Praha: Parta, 2003. ISBN 80-7320-039-2.

Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání základní škola speciální. Praha: Tauris, 2008. ISBN 978-80-87000-25-0.

PLUS 21. 2020. Praha: Společnost rodičů a přátel dětí s Downovým syndromem, 2020. ISSN 1213-1466.